

LAKATOS ARTUR

EGY ELNÖKVÁLTÁS KÖRÜLMÉNYEI

Diplomáciai jelentés Ugron István lemondásáról és Bethlen György elnökségének előkészítéséről a Magyar Párt élén

■ Mikó Imre szerint 1923-ban, Jósika Samu halálát követően Bernády György, a Marosvásárhely polgármestereként elhíresült politikus lett volna a legesélyesebb a Magyar Párt elnökségére, aki nemcsak városvezetőként teljesített. Bernádyt ekkor mind a bukaresti román politikai vezetés – ami ekkor a Nemzeti Liberális Pártot jelentette –, mind a budapesti kormány – élén az ekkor megdönthetetlennek tűnő Bethlen Istvánnal – jó szemmel nézte, de végül az egykori karrierdiplomata, a református egyház köreiből is fontos szerepet betöltő Ugron István lett az elnök.¹ Erről a választásról Fodor János, Bernády György életrajzának elkészítője is ír,² és talán a legteljesebben egy, a kolozsvári levéltárban a Magyar Párt iratgyűjteményébe tartozó dokumentum foglalja össze az esemény lényegét: 1924. október 18-án Bernády az elnökjelöltségért folyó megmérettetésben 21-4 arányban maradt alul Ugron Istvánnal szemben. A jelentés írója kiemeli, hogy a két jelölt hozzáállása különböző volt: Ugron hangsúlyozta, hogy ő ezt nem akarja, győzködésre, felkérésre vállalja az áldozatot, míg Bernády szívesen vállalta a jelölést, ha csak egy ember is jelöli, és kifejezte, hogy akkor is elvállalja az elnökséget, ha egy szavazattal választják meg. Sándor József, Bernády egyik ellenfele ekkor felhossa érvként, hogy Bernádyt román lapban érte már támadás, olyan értelemben, hogy „elnöki jelölése budapesti kívánságra történt s általa irredenta célokat kívánnak szolgálni”.³ A kor viszonyait ismerők számára az, hogy Sándor József ilyen fajta típusú támadást intézett Bernády ellen, meglehetősen érdekes fordulat. Tény viszont, hogy Ugron István félig akarva, félig akaratlanul került a kisebbségi pártelnöki pozícióba.

A történelmi nemesi családból származó, több évtizeden keresztül az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai testületében karrierdiplomataként szolgáló, az impériumváltást követően az Erdélyi Múzeum-Egyesületben elnöki, a református egyházban pedig főgondnoki tisztséget is betöltő Ugron István alkalmasnak tűnt arra, hogy a Magyar Párt különböző frakciói, érdekcsoportjai, eszmei irányzatai között megteremtse az egyensúlyt. A párt a magyar kisebbség érdekképviselőjét vállalta fel, ami bizonyos szintű együttműködési stratégia kialakítását is jelentette a kormány vezetésére esélyes nagy román pártokkal. Ebben az időszakban – ahogy ezt Bárdi Nándor is megfogalmazta –, a magyarságpolitikában is az utódállamok politikai életébe való, önálló pártpolitikán keresztül történő integrálódást támogatták Budapestről.⁴ A mindenkori kormánypárttal jó,

ha megvan a kommunikáció, ugyanakkor a személyes kapcsolatokban hosszú távon mindenképpen és minden esetben kontraproduktív az a fajta elvtelenség, hogy az éppen aktuális kormánypártnak kell felajánlani a feltétlen hűséget és támogatást – hatalomgyakorlás idejére. Már csak azért is, mert a kormánypártok a két világháború közötti Romániában is ciklusonként cserélődhettek, és amelyik ellenzékbe került, a következő ciklusban visszatérhetett. A kisebbségi partner számára a hatalomorientált periodikus szövetségkötést az is nehezítette, hogy a kétharmados választási törvény értelmében a választásokon nyertes párt nem volt koalíciókötési kényszerben, amennyiben a választásokon megszerezte a leadott szavazatok negyven százalékát, automatikusan megkapta a parlamenti helyek kétharmadát is, ami kényelmes többséget biztosított a törvényhozás számára. Így felértékelődött az az aspektus, miszerint a különböző román pártok markáns személyiségei a Magyar Párt politikusai közül kit ismertek, tiszteltek, fogadtak el tárgyalópartnerként. És mivel több jelentős román párt is szóba jött, a legjelentősebbeknek megvoltak a maga magyar szimpátiái és antipátiái is. A Magyar Párton belül egy kisebbségi csoport, amelynek fő vezéregyénisége Bernády György volt, a Nemzeti Liberális Párttal való együttműködésben látta a leggyümölcsözőbb lehetőséget, a nagy többség azonban az Averescu marsall vezette, ekkoriban Octavian Goga által is támogatott Néppárttal találta meg a közös hangot.⁵ Maga Iuliu Maniu, aki ekkoriban egyre inkább a Román Nemzeti Párt vezető személyiségévé vált, szintén kereste a kapcsolatot a Magyar Párttal⁶ és Sándor József ebben már a legelején partner is volt, a többség azonban nem látott ekkor még jelentősebb potenciált a regionális román pártban, amelyik a Parasztpárttal történő egyesülését követően válik országos tényezővé és a Nemzeti Liberális Párt váltópártjává. Sándor József ekkoriban párton belül még ugyancsak megszenvedte azt az irányultságát, ami később, szinte mondhatjuk, hogy jobb híján mainstreammé vált a Magyar Párt soraiban, így például az 1926. március 14-én tartott intézőbizottsági ülésen az ekkor még a párt soraiban politizáló Kós Károly Sándor József ellen vizsgálatot kért a Nemzeti Párttal folytatott tárgyalásai következtében.⁷ Hasonló kritikák, gyanúsítások Bernády György esetében pedig, liberális orientáltsága miatt, még inkább rendszeresnek számítottak. És ahogy az a dokumentumok szövegéből kiderül, maga Bánffy Miklós sem örvendett töretlen bizalomnak és népszerűségnek, és sok baloldali értelmiség sem találta meg helyét az összmagyar kisebbség képviselőjét felvállaló pártban.

Ezek azonban külön dolgotatok témái lehetnének, ezúttal Ugron István lemondására és az ezt övező eseményekre fókuszálunk, erre a budapesti és kolozsvári levéltárakban fellelhető dokumentumok alapján igencsak izgalmas politikai thrillerre.

A Szele Béla által szerkesztett *Brassói Lapok* azonnali reakciója szerint Ugron lemondása „a Magyar Párt elnökségéről országszerte nagy eltűnést és meglepetést keltett. Nemcsak a magyarság körében, mely hivatott és kiváló vezérért tisztelte benne, hanem a román politikai körökben is, melyek Ugron István férfias magatartását, önzetlen karakterét és tárgyilagos politikai felfogását mind nagyobb méltánylásban részesítik”, és arra kérte Ugron Istvánt, újra fogadja el az elnöki funkciót.⁸ Jakabffy Elemér pedig egy évvel később, a *Magyar Kisebbségben* a következőképpen kommentál-

ta a pártelnök lemondó levelét: „...nemcsak az ugyancsak e levélben írt fáradtság, idegkimerülés és pihenés utáni vágy készítette Ugron Istvánt elhátározására, hanem az a felfogása, hogy ezzel is egyengeti az utat, amelyen fiatal utódjának haladni kell. Ő úgy gondolta, hogy mivel az ő neve alatt ment a csucsai paktumot felmondó levél, jobb, ha más veszi fel ismét a néppárttal a tárgyalások folyamát.”⁹ Hogy konkrétan mi minden játszott közre a visszavonhatatlan lemondásban, és abban, hogy Ugron István egyértelműen Bethlen Györgyöt támogatta, még sokat lehet és kell is írni, ez alkalommal viszont egyetlen olyan dokumentumot adunk közzé átírásban, ami hozzájárulhat a lemondás közegének és az ezt meghatározó játszmák árnyalatainak megértéséhez.

A bukaresti magyar követség élén ekkor a nagy formátumú, olasz származású diplomata, Villani Frigyes állt,¹⁰ a jelentést tevő titkár pedig az a Vörnle János, aki korábban bölcsészdiplomát szerzett és a nagy háború előtt a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban dolgozott.¹¹ Vörnle, túl azon, hogy kormányának azt a javaslatát tolmácsolta, miszerint lehetőleg Teleki Arthur legyen Ugron István utóda a pártelnöki székben, igyekezett a legteljesebben felmérni a kor jelentős magyar kisebbségi személyiségeinek a véleményét a pártelnöki válságra vonatkozóan, és jelentése szavai önmagukért beszélnek. Érdemes megfigyelni, hogy a még relatíve fiatal – 1890-ben született, tehát ekkor még a harmincas éveinek közepén alig volt túl – diplomata milyen árnyaltan fogalmaz, és igyekszik az általa tapasztaltakat és összegyűjtött információkat minél tömörebben, de ugyanakkor a tényeket tiszteletben tartva és a meggyőződések széles spektrumának érzékeltetésével reprodukálni. Valószínű, hogy Vörnle e jelentése is hozzájárult ahhoz, hogy az elnökváltás a párt élén különösebb zökkenőtől mentesen zajlott le.

*Magyar Nemzeti Országos Levéltár. K 62.-es számú gyűjtemény
Erdély–magyar viszony 1926–1927*

F 195-199. Követségi titkár jelentése

Bukarest, 1926 évi április hó 16-án.

Tárgy: a Magyar Párt elnökségének betöltése

Méltóságos báró Villani Frigyes úrnak, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Bukarest

A Követ Úr azzal a megbízatással küldött engem Kolozsvárra, közöljem az egyházfőkkel és az erdélyi magyarság vezető köreivel a legilletékesebb körök ama véleményét, miszerint Bethlen György gróf tervbe vett elnöksége nevének a magyar miniszterelnök úr nevével való azonossága következtében aggályosnak látszik, amiért is Teleki Arthur gróf volna a Magyar Párt vezetőjévé választandó.

Kolozsvárra megérkezve a következő helyzetet találtam.

Bethlen György grófnak a Magyar Párt ideiglenes vezetésével való megbízatása elkerülhetetlen szükségesség volt, mert ha ő e feladatot nem vállalta volna, a státútumok szerint Sándor József személye lépett volna elő-

térbe. Ez pedig feltétlenül pártbomláshoz vezetett volna, aminek a közelgő választásokra való tekintettel még a látszatát is kerülni kellett.

Ezért voltam bátor a Követ Úr hozzájárulását kérni ahhoz, hogy a helyzet kellő tanulmányozása után a legilletékesebb körök utasítását csak a végleges választásra vonatkozólag hajtsam végre.

E felhatalmazás megérkezése után azonnal érintkezésbe léptem a Kolozsváron tartózkodó vezető személyiségekkel, akiknek e kérdéssel szemben elfoglalt álláspontját az alantiakban foglalom össze (Zárójelben megjegyzem, hogy csakis az egyházfőkkel folytatott beszélgetéseimben hivatkoztam a legilletékesebb körökre, míg a magyarság egyéb vezetőivel szemben kérdéseimnek tisztán tájékoztató jelleget kölcsönöztem).

1, Mindenek előtt meg kívántam győződni arról, vajon Bethlen György gróf egyáltalán hajlandó-e a végleges elnöki tisztséget vállalni. E kérdésemre határozott igennel válaszolt. Mindazonáltal nekem az volt a benyomásom, hogy Bethlen György gróf e szerepet nem ambicionálja és elhatározásának indító oka tisztán a kötelesség érzete, önfeláldozó hazafiassága, amely az erdélyi magyarság kívánsága és választása elől nem engedi kitérni.

2, Majláth püspök csak Bethlen Györgyben látja az egyetlen lehetséges elnököt. Megértő protestantizmusa nem szálka az erdélyi katolikusok szemében, akik őt feltétlenül támogatják. Teleki Arthur gróf képességeiről nincsenek meggyőződve, őt nem ismerik és Bernádyval való közismert kapcsolata a bizalmatlanságot növeli. Ha őt akarnák a Magyar Pártra erőszakolni – ami nem is sikerülne – az pártszakadásra vezethetne. Ő személyesen Bethlen Györgyöt képességeinél és hajlamainál fogva is arra valóbbnak tartja: megértő, simulékony modora, óvatossága nagyobb garancia a belső egyenetlenségek eloszlatására, mint egy autokrata akarat ráerőszakolása a pártra (Majláth Ó Excellenciája nem mondta, de a sorok között megértette, hogy Bernádyra gondol).

3, Makkai református püspök a Teleki Arthur-féle kombinációt szimpatikusnak és keresztülvihetőnek tartja. Adott esetben ő hajlandó befolyását az ügy érdekében érvényesíteni. Háromszék és Maros-Torda Teleki részére könnyen nyerhetők meg. A városokban, különösen Kolozsvárott, erős ellenzéke lesz, de nem olyan, amely pártszakadásra vezetne, mert Teleki megválasztása után a kedélyek megnyugodnának.

A vidéki tagozatoknak a kérdéssel szemben elfoglalandó álláspontja iránt érdeklődni fog, amire a napokban megejtendő püspökválasztás kedvező alkalmul fog szolgálni. Megígérte nekem, hogy tájékoztatójának eredményéről két hét múlva értesíteni fogja a követséget.

Súlyt fektet azonban annak nyomatékos kijelentésére, hogy fentiek csak abban az esetben állják meg a helyüket, ha Bethlen György gróf nem lépne fel mint elnökjelölt, mert Bethlen gróffal szemben semmit sem lehet tenni.

4, Ferencz József unitárius püspököt szintén felkerestem, de az egyébként is betegeskedő aggastyánnal a Magyar Párt elnökségének ügyét nem láttam célszerűnek megbeszélni, mert hihetőleg csak Kovács Kálmán püspöki titkár véleményének tolmácsolását hallottam volna, már pedig ez utóbbinak állásfoglalása közismert.

5, Balázs kanonok a leghatározottabban Teleki Arthur gróf ellen és Bethlen György gróf mellett nyilatkozott. Ő Telekiben csak Bernády exponensét látja, aki sohasem fog utóbbi befolyása alól szabadulni. Márpedig a ma-

gyarság kétharmada hallani sem akar sem Bernádyról, akiben nem bízik, sem egy olyan emberről, akiről feltételezheti, hogy Bernády hatása alatt áll. Telekit ugyan feltétlen korrekt embernek tartja, de az ő jelölésének forszírozása pártszakadáshoz vezetne. Képességéről nincsen meggyőződve, politikai múltja nincsen. Ha már Bethlen György nem lehetne elnök, akkor a szóba jöhető emberek között még a legalkalmasabbnak Teleki Arvéd grófot tartja, akinek mégis van némi politikai rutinja, ámbár az ő javára is nagyon nehéz volna propagandát csinálni.

A Bethlen névazonosságának következményeitől nem fél. Mert bárki legyen is a Magyar Párt elnöke, sohasem lesz mentes ama gyanútól, hogy budapesti utasítás szerint jár el. Bethlen György gróf megfelelő koncepcióval, nyugalommal és rutinnal rendelkezik, amely tulajdonságok Teleki Arthur grófban nincsenek meg. Amellett előbbi Kolozsváron lakik, gyermekei nincsenek, és így inkább szentelheti idejét a magyarság ügyeinek. Még ha nem volna is arról meggyőződve, hogy Teleki Arthur gróf Bernády befolyása alatt áll, akkor is Bethlen György gróf elnöksége mellett harcolna, akit ő minden tekintetben arravalóbb egyénnek tart.

6, Jakabffy Elemérrel, aki csak néhány óráig tartózkodott Kolozsváron, nem sikerült találkoznom. Több forrásból azonban úgy értesültem, hogy Jakabffy csak Bethlen György grófban látja azt az embert, aki meg tudja őrizni a Magyar Párt függetlenségét, és meg tudja óvni a Magyar Pártot attól, hogy egy román párt függelékévé váljon. Az elnöki tanácsban való megmaradását is Bethlen György gróf elnökségéhez kötötte.

7, Gyárfás Elemér Bethlen György feltétlen híve. Őt tartja a jelenlegi körülmények között az egyetlen possibili jelöltnek. Teleki Arthur ellen mindenképpen a leghevesebb oppozíciót fogja kifejteni még az esetben is, ha Bethlen György bármilyen oknál fogva az elnökségtől kénytelen volna megválni. Ez esetben Jakabffy vagy Béli Kálmán gróf volna a jelöltje, semmi esetre sem Teleki. Amíg azonban Bethlen György él, és fizikailag bírja a munkát, addig őt támogatja.

8, Bernády György – mondanom sem kell – Teleki Arthur grófot kívánja elnöknek. Ő a magyarság feladatát és célját a taktikázásban és nem abban látja, hogy mentől több képviselőt küldjenek a parlamentbe, mert minél számosabban lesznek, annál több antagonizmust fognak kiváltani. A román parlament alacsony színvonalát tekintve, fontosabb a kormányhoz való simulással attól a magyarság számára előnyöket kicsikarni, mint arra törekedni, hogy egy 'locsó hadat' hozzanak be a képviselőházba.

Teleki Arthur elnöksége érdekében ő egyébként a végsőkig kíván harcolni, és akaratát minden áron keresztül fogja vinni.

9, Róth Hugó nem hiszi, hogy Bethlen György a választások után is vállalni fogja az elnöki teendőket. Utódját Teleki Arthurban vagy Béli Kálmánban látja. Telekit nagyon tiszteli, becsüli, ámbár úgy gondolja, hogy anyagi okokból kifolyólag az elnöki tisztséget el fogja háritani magától.

10, Deák Gyula, a Magyar Párt főtitkára, Teleki Arthur pártelnökségét csak abban az esetben tartja keresztülvihetőnek, ha Bethlen György önként lemond. Utóbbi, véleménye szerint, hamarosan be fog következni, mert Bethlen György gróf gyöngé fizikumá nem fogja sokáig kibírni az állásával járó fáradságokat.

A fentiekben reprodukálni kívántam a Magyar Párt vezető köreiben uralkodó hangulatot. Amint a leírásokból látható, Bernády kivételével egyhangúlag Bethlen György mellett foglalnak állást, és Teleki Arthur grófot csak másodsorban (és ebben sem egységesek) tartják possiblenek. Legyen szabad ezek utána saját véleményemet is kifejezésre juttatnom.

A magyar pártan belül három irány érvényesül.

a, Sándor József a Nemzeti Párttal való kollaborációt tartja szükségesnek. Egyrészt mert a régi királysággal szembeni antagonizmusban látja a közös alapot, másrészt mert a magyar kisebbségnek egy sokévi ellenzéki gyakorlatot kíván, azt hirdetve, hogy csakis ez mentheti meg az erdélyi magyarságot az egybeolvadástól.

b, Bernády és hívei görcsösen ragaszkodnak a liberális orientációhoz. Szilárd meggyőződésük, hogy a liberálisok már a legközelebbi időben ismét átveszik a hatalmat, és ezen feltevésre építik politikájukat. Velük kívánnak ellenzékbe menni és velük visszajönni.

c, A középúton halad Bethlen György gróf és vele a magyarság túlnyomó többsége. Ők meg akarják óvni a Magyar Párt politikai függetlenségét, nem hajlandóak egy román párt függvényévé válni és a magyarság érvényesülését és boldogulását a kereten belül a mindenkori hatalommal való paktálástól várják.

Sándor Józsefnek és gondolatmenetének nincsenek hívei. Ő izolálva áll, sem barátai, sem ellenségei őt komolyan nem veszik, amiért is teóriájával bővebben foglalkozni felesleges.

Ezzel szemben Bernády liberális orientációját érdemes analizálni. Én a magam részéről semmiképpen sem látom biztosítottnak a liberálisok gyors visszatérését. Hiszen Brătianuék nem buktak meg, hanem a saját jó szántukból hagyták ott a hatalmat. Tették ezt pedig azért, mert nem tudtak tovább gazdálkodni és nem akarták, hogy az összeomlás őket érje kormányon. Elvégre minden hatalom, ami a kormányzáshoz szükséges, a kezükben volt: a király, a parlamenti többség, az adminisztráció, a katonaság, a bankok. Azt az egyébként semmiképpen sem bizonyított ellenérvet, hogy az országos választásokon megbuktak volna, én csak mesének, feltevésnek tartom, mert ebben az országban ennyi hatalommal mindenki úgy választat, ahogy neki jólesik. Még csak az urnákat sem szükséges kicserélni: annyi sokkal egyszerűbb és kevésbé ellenszenvet kiváltó trükk áll annak rendelkezésére, aki a hatalom felett disponál. A liberálisok tehát nem buktak meg, hanem mentek maguktól. Logikus ennek folytán az a feltevés, hogy nem fognak visszajönni mindaddig, amíg azok a körülmények fennállanak, amelyek őket az elmenetelre készítették.

Amennyiben tehát Averescu meg tudja teremteni a kormányzásához szükséges előfeltételeket: ha bármí áron, legyen az ország aktíváinak áruba bocsátásával, külföldi kölcsönre tud szert tenni, úgy hosszabb ideig ő fog uralmon maradni, és a liberálisok csak akkor fognak visszajönni, ha már más kikaparta számukra a gesztenyét.

Az eseményeknek ilyen fejlődése mellett Bernády liberális orientációja nem volna időszerű. Egy hosszabb ellenzéki szerep várna a magyarságra, amelyből a liberálisok kormányra jutása nem jelentene megváltást. Averescut konciliánsabbnak tartom, mint az ultrasovén liberálisokat, és a közelmúlt községi választások tanulságain okulva azt hiszem, hogy a vé-

gén megint csak azt kellene tapasztalni, hogy a liberálisok becsapnák a magyarságot.

Ezért azt tartom, hogy az erdélyi kisebbség folytassa azt az utat, amelyen javarésze Bethlen György vezetése alatt jelenleg jár. Bernády és embe-
rei pedig akkor vegyék át a hatalmat, amikor a politikai helyzet változása ezt indokolja.

Teleki Arthur grófnak előtérbe tolása zűrzavart okozna a magyar párt-
ban. Őt mindenki Bernády exponensének tartja, és kieroszakolt megválasztatása (ami elvégre keresztülvihető) nem tüntetné el a bizalmatlanságot. Ellenben idők múltával és főleg a politikai helyzet változásával amúgy is ő fog előtérbe lépni, mert személye egészen Erdélyben nagy szimpátiának örvend. Addigra a most még túl élénk bizalmatlanság is el fog oszlani.

Nem hagyandó figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy amennyiben a parlamenti csoportból egy, az elnökségre alkalmas személy ki nem fejlődik, Bethlennek Telekin kívül nincs más possibilis utóda. Kézszel fogható célok nélkül pedig szerény véleményem szerint káros volna két embert egyszerre elhasználni.

Ami az illetékes köröknek a névazonosságra vonatkozó aggályait illeti, teljesen osztom Balázs kanonoknak e tekintetben nyilvánított véleményét. Bárki legyen a Magyar Párt elnöke, hívják azt akár Popescunak, a románok az esetben is meg lesznek győződve annak budapesti orientációjáról, ha ez egyébként nem áll fenn. Ők (a románok) hasonlóképpen jártak el a háború előtt, és nem is tudják feltételezni, hogy az másképp lehessen.

Ha szabad végül Bethlen György gróf személye felett kritikát gyakorolnom, én azt hiszem, hogy óvatos, latolgató természete, támogatva a magyarság többségének bizalmától, kisiklás nélkül vezeti majd az erdélyi ügyeket, ha mindjárt nem is ideálja az elnöknek. A contre coeur elfogadott ideiglenes elnöki teendők vállalásával ez a gyöngé fizikumú ember óriási áldozatot hozott, és megmentette a pártot attól, hogy a fenyegető káosz következtében egyrészt elveszítse a nép bizalmát, másrészt a románok örömtelt gúnyjának tárgyává váljék. A nép bizalmának kérdése pedig különösen fontos a jelen időkben, amikor a caranistáknak a mennyországot ígérő propagandája az erdélyi magyarokra is kivetette hálóját.

Bethlen György gróf által hozott nagy áldozat rekompenzációját egy Pestről jövő biztatásban látom, amely érzékeny lelkét megedzené a reá váró nagy munkához.

Vörnle János követségi titkár

■ JEGYZETEK

1. Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940 augusztus 30-ig.* A Studium kiadása, Bp., 1941. 47–48.
2. Fodor János: *Bernády György.* Politikai életrajz. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2017. 147–148.
3. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága. Magyar Párt fondja. 1. doboz. f 68–77.
4. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete.* Problémakatalógus. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004. 87.
5. Tóth Szilárd: *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în parlamentul României în perioada interbelică.* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008. 37.
6. Magyar Nemzeti Levéltár, K 62. Magyar–Erdély viszony. F 201.
7. György Béla: *Iratok az Országos Magyar Párt történetéhez.* Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár – Csíkszereda, 2003. 79.

8. *Brassói Lapok* 1926. április 8. XXXII. évf. 78 sz. 1.
9. Jakabffy Elemér: *A nyolcadik év*. 1–15 Magyar Kisebbség 1927. 6 évf. 1. sz. 1–15.
10. Róla bővebben: Czetz Balázs – Szűts István Gergely: *Villani: egy elfeledett diplomata testvérpár*. In: *Közelmúlt*. Politikátörténeti folyóirat. 1. (2018) 1. sz. 34–45.
11. Pritz Pál: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1994. 465–466.

